

ČLOVĚK A PROSTOR

Jitka Trevisan

Někde...

Někdo někde...

Začátkem a cílem našeho plánování je člověk

(Motto architektonické kanceláře Bredt und Partner)

Člověk a prostor spolu neustále korelují, navzájem se ovlivňují, dokonce snad podmiňují... Tak jednoduché to není. Kde začíná prostor a kde končí? A jak se v něm člověk pohybuje a jak jej vnímá? Z okna raketoplánu, když hraje na playstationu, z auta, z kola, o holi? Z jaké výšky a pod jakým úhlem je veden jeho pohled? Podle čeho se orientuje, s čím se **identifikuje**? Co je potřeba, aby se člověk v daném prostoru cítil příjemně, aby v něm rád pobyl, aby si prostor osvojil, zabydlel se, vracel se? Jak dosáhnout při navrhování prostoru jistoty, že to bude prostor pro lidi? Nepozapomínáme trochu na to, že je to elementární zadání naší každodenní práce designéra venkovních prostor, a přinejmenším stejně důležité jako znalost odborných technologií, sortimentů a ceníků?

Po léta mne tyto otázky pronásledují, doprovází a ostří můj pohled na exteriér. Co v něm lidé dělají? A co je k tomu vede? Které kouzlo způsobí, že otevřená louka parku přiměje milence si na ní před očima všech lehnout, že se v miniaturní zahrádkářské kolonii její obyvatelé cítí svobodní, že atmosféra náměstí zpomalí náš krok, nebo že naopak prolétneme prospekty cestovních kanceláří a nic se v nás nepohne? Je to vždy dílo znalce, nebo je zapotřebí i trochu božské přívětivosti? **Genius loci**, ano... Jistě. Kouzelné slovíčko. Duch místa. Podle encyklopedií genius loci pochází z římské mytologie, duch místo (hlavně chrámy a svatá místa) chrání, často zobrazován v podobě hada. Máme-li štěstí, nebo spíše má-li je dané místo, a snažíme se jej vnímat, budeme ho chránit jako oko v hlavě a dále rozvíjet (i když je to had...). Ale co s prostorem, který žádného ochranného ducha prostě nemá? Jak jej místu vdechnout? Je vůbec v našich silách dosáhnout více než jen funkčnosti?

Začneme od začátku. **Pojem prostor**. Co to vlastně znamená? Každý si snad v tomto okamžiku dokonce představíme něco úplně jiného. Záleží na tom, jak se právě cítíme, na čem právě pracujeme, v jakém „prostoru“ se právě pohybujeme. Ať

už ve smyslu geografickém, časovém nebo psychickém. A také nikde nenajdeme jednotnou definici tohoto pojmu. Prostor z hlediska matematického, filosofického, fyzického, astronomického a tak dále. Tento výběr je pokusem najít nějakého společného jmenovatele pro pojem prostor, jak jej denně nevědomky a automaticky používáme v naší praxi a životě (www.wikipedia.org):

Z definicí pojmu prostor z hlediska matematiky:

Topologie (z řeckého *topos* – místo a *logos* – studie) je obor matematiky, opírající se o velmi obecný výklad pojmu prostor (topologický prostor). Studuje takové vlastnosti útvarů, které se nemění při oboustranně spojitých transformacích.

Metrický prostor je matematická struktura, pomocí které lze formálním způsobem definovat pojem vzdálenosti. Na metrických prostorech se poté definují další topologické vlastnosti, jako např. otevřenost a uzavřenost množin, jejichž zobecnění pak vede k ještě abstraktnějšímu matematickému pojmu topologického prostoru.

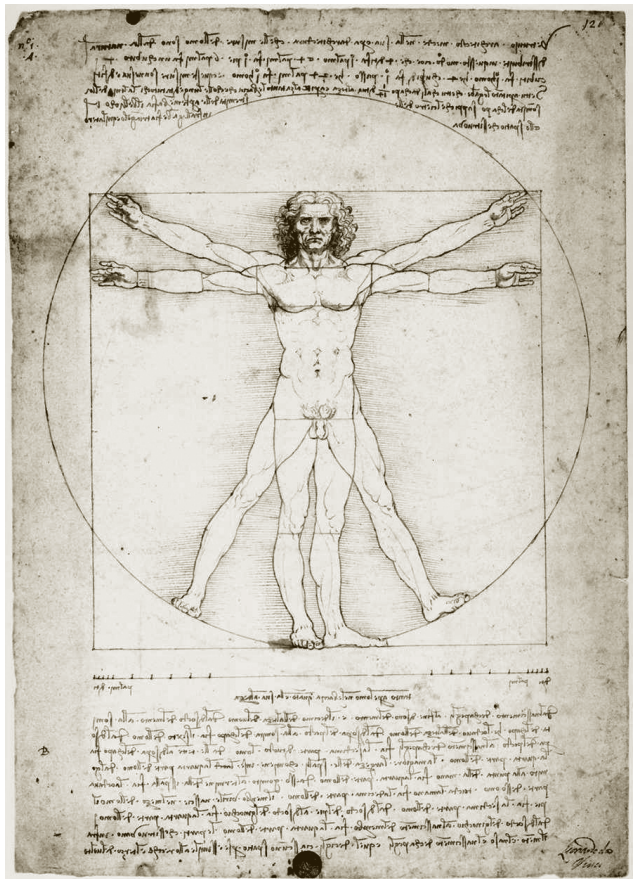
Z definicí pojmu prostor z hlediska filozofie:

Prostor jako obecné označení pro volnou rozprostraněnost je ve filozofii jedna z nejvýznamnějších kategorií. Každý viděný předmět se člověku jeví „v prostoru“, i když obraz vnímané scény je na sítnici dvourozměrný. Schopnost interpretovat dvojici obrazů binokulárního vidění jako prostor je nezbytným předpokladem zrakového vnímání, ale i sluchové vjemy se člověku jeví jako prostorové. Podle Kanta tedy pojem prostoru nemůže pocházet ze smyslového vnímání, nýbrž musí být dán už předem jako apriorní forma smyslového názoru, podobně jako čas.

Přirozený prostor

Fakt, že jakmile člověk otevře oči, má před sebou nepřetržitě a homogenní rozprostraněné volno, v němž může vnímat jednotlivé předměty a v němž je možný také jeho pohyb, je tak samozřejmý, že si ho běžně vůbec nevšimáme. Latinské označení prostoru, *spatium* (od něhož se odvozuje např. anglické *space* a francouzské *espace*), původně znamenalo mezeru, volné místo. Také české slovo prostor (doslova „to, co se prostírá“) jako abstraktum vzniklo až v novověku ze sloves „stříti, prostírat (se)“ a z konkrétního označení „prostora“ (místo, místnost). Převážně jako volné místo pro předměty a jejich pohyb chápe prostor celá antická a středověká filozofie.

Na to, že obecná prostorovost je podmínkou vnímání, upozornil teprve Kant, a vnitřní strukturu takového prostoru vyšetřila fenomenologie. **Vnímající člověk je přirozeně středem svého prostoru**, který se pro něj „prostírá“ dopředu a dozadu, doprava a doleva, nahoru a dolů a předměty jsou v něm blízko nebo daleko. Protože mezi „vpředu“ (tj. přede mnou) a „vzadu“ je podstatný rozdíl, má přirozený prostor spíše šest dimenzí, spjatých s okamžitou polohou vlastního těla. Když se obrátím, změní se „vpředu“ na „vzadu“ a naopak, a co je pro mne „vlevo“, je pro člověka, s nímž hovořím, vpravo. Jen „vzhůru“ a „dolů“ se nemění a jsou také pro všechny lidi společné. Tomu odpovídají i běžné metaforické významy těchto označení. Protože dopředu se obvykle pohybují, používám označení „před“ a „za“ také pro časovou následnost („mám před sebou zkoušku“, „už to mám za sebou“).

Homo Vitruvianus (Leonardo da Vinci, 1492)

Homo botanicus (Trevisan, 2002)

A který prostor je tedy ten „náš“, který svou prací a snad pro lidi tvoříme? V návrhu, v realizaci, péči či správou? Možná pracujeme v meziprostoru. Někde mezi pohledem matematickým a filosofickým (*genius loci*). Ale ani to není uspokojující...

Člověk a prostor, člověk v prostoru a podobné kombinace těchto dvou pojmů. Při rešerši zbloudíme dále a hlouběji do nejružnějších oblastí, zahradní a krajinařskou tvorbu však hledáme marně. Dostaneme se do vesmíru, do neuvěřitelného vizuálního prostoru, na webové stránky geomantie, stavební biologie, katolických skupin nebo citátů Platona. Zkusíme to tedy v jiném jazyce. Zajímavé. Do němčiny se prostor přeloží jako **der Raum**. Ale to samé slovo znamená i vesmír, také místnost a do-

konce prostranství, oblast či sál, Raumplanung pak přeložíme jako prostorové, regionální a územní plánování... Tudy cesta nevede... (Kdysi jsem četla zajímavou úvahu, jak je vlastně možné, že pro určité pojmy nelze v jiném jazyce najít přesný ekvivalent. Mnozí to jistě znají, přeložit něco do češtiny a zpět je tvrdý oříšek, ačkoliv se domníváme, jak je čeština bohatá... V té zmíněné úvaze šlo o naprosto jasné vzájemné a oboustranně fungující vazby mezi určitou řečí a její slovní zásobou a charaktery lidí určité národnosti, což mnohdy bývají klišé – typický Čech, typický Francouz. Ale to opět odbíháme.) Tak tedy pojem „prostranství“. Pod tím si představíme už konkrétnější prostor. Ale ani hledání pod pojmem „**prostranství**“, hlavně ve smyslu „ve-

Andy Goldsworthy: „Lístky poskládané do kruhu“

Virtuální člověk v prostoru

řejné“ a hlavně v kombinaci s pojmem „člověk“ nebo „lidé“ neposkytl nové poznatky. Je spojován hlavně s typem vlastnictví nějaké plochy a objektů. Definice pojmu prostranství jako „přízemní část plochy obce veřejnosti přístupná a obcí spravovaná“ (volný překlad z němčiny) není zrovna tím, co si myslíme, že je nebo by mělo být obsahem naší každodenní práce.

Zkusme to tedy prostřednictvím obrazu. Při prohlížení záběrů zdařilých exteriérů si uvědomíme, jak málo je na nich lidí. Nádherné knihy o architektuře nejrozumnějších autorů, národností, ale i dob **člověka ve svých fotografických záběrech většinou postrádají**. Proč tomu tak je? Podíváme-li se na nějakou fotografii, na které jsou v záběru i lidé, okamžitě se soustředíme právě na ně. Není to zvláštní? Jako by odtahovali pozornost od toho, co má být předvedeno. Snad proto na záběrech prezentovaných parků či vil tedy chybí. Podle jejich oděvu či modelu auta se dá třeba i odhadnout, z které doby záběr je, kdežto taková skupina lidí vypadá ve všech stoletích stejně. Takže je člověk rušivým činitelem? Je fakt, že fotografie budovy nebo stromu sama o sobě je jaksi nadčasová.

Ale podle čeho se zorientujeme, když tam chybí člověk? Jakmile je v záběru, automaticky vnímáme proporce prostoru. Nedomáhám se člověka na každé fotce, lze si elegantně po vzoru pana Barragana dopomoci koněm, ale pak se díváme také hned na koně a potom teprve na jeho okolí. Bez diskuse, monumentalita a atmosféra některých objektů nebo krajiny mluví sama za sebe, člověk se k nim jaksi nehodí, ale nad tím se tady nezamýšlím... Že by tajemství příjemnosti prostoru pro člověka leželo někde tady? Člověk coby měřítko všeho – ale to je skoro rouhání.

Vraťme se tedy k tomu, co je nám někdy blízké a někdy na míle vzdálené, ale ať chceme nebo ne, každodenně používané. **K matematice.** Bez čísel, pravítka a za chvíli i GPS se stejně neobejdeme. Z hlediska této vědy se prostor definuje v dimenzích 1D, 2D, 3D atd. 1D – snad raději nebudeme ani začínat. 2D, stávající či plánovaná skutečnost anebo nějaký mezistav na papíře. To však stačí jen podmíněně, dříve nebo později potřebujeme znázornit třetí dimenzi. Ve 2D to je hračka. Ale **3D**? Konstruovat perspektivu, noční múra studentů, pro počítač hračka. Jak je možné, že nám největší potíže činí znázornění toho typu pohledu, který jako jediný přirozeně vnímáme? Ale my ho nevnímáme! To jen náš mozek má schopnost zrekonstruovat paprsky procházející našimi orgány. A to zdaleka ne pouze na základě vjemů jednoho a druhého oka. Bez dalších, např. čichových vjemů to nefunguje! Takže to, co si myslíme, že v této milisekundě vidíme, není skutečnost, ale rekonstrukce? A s rýmou se nevyznáme? No, zas tak hrozné to nebude. Ale ruku na srdce, kolik našich smyslů a následovně vjemů vědomě vnímáme v každodenním shonu? A které z nich pak cíleně a vědomě zapracováváme do našich projektů? Pro lidi? Jistě, developera dnes neohromíme návrhem sortimentu rostlin s vonnými listky. Zato takovou drahou, skoro živou **3D vizualizací** nebo dokonce **animací**... (Zhrozíme se, jaké vizualizace nám internet předvede, zadáme-li pojmy **člověk a prostor**. Sice technicky perfektní krajiny, od reality k nerozeznání, ale jaká je to realita počítačových her, kde jediným cílem je animo-

vaného pseudočlověka v animovaném pseudoprostoru vlastnoručně kliknutím vyhodit do prostoru?)

Před lety, když mne osud posunul nejen v prostoru, ale i v čase, jsem se hned po dokončení studií v Lednici v 90. roce ocitla prakticky v srdci kapitalismu, v Curychu. Spousta věcí byla nových, naprosto neznámých. Nejen řeč, technické možnosti, sortiment materiálu, ale také s jakou samozřejmostí a jakým způsobem si lidé, občané, osvojovali prostranství. Časem a zvídavými otázkami jsem začínala tušit, jak komplexní je odpověď. A že to není samozřejmostí, ani ve Švýcarsku. Jinak se chovali lidé ve čtvrti zvané Zlatý kopec města a jinak v bývalých dělnických čtvrtích. Na Zlatém kopci je však veřejného prostranství pomálu. Dostatek soukromého prostoru (pozemku) nevyvolává potřebu veřejného prostranství. Tématu, kolem kterých se život v takovémto soukromém prostoru točí, nejsou mnohdy ani pro oči veřejnosti určena. A na druhé straně města? S rostoucím podílem cizinců, kteří nejen že soukromý pozemek nevlastní, ale mají od narození zcela jinou potřebu pobývat „pod širým nebem“ a sdružovat se, narůstala v tomto městě a zemi potřeba změny způsobu užívání veřejných prostranství. A takzvaní místní (zprvu jen některé vrstvy a věkové skupiny) se začali časem přidružovat, jejich nárok na prostor se stával s příští generací samozřejmostí. Takže nezáleželo jen na prostoru, je-li vůbec k dispozici, a na jeho kvalitě, ale i na předpokladu, že lidé či společnost, na daném místě a v daném čase žijící, tuto potřebu vůbec pocítují a že jsou s to ji nárokovat. **Faktor člověk.**

Objektem našeho zájmu je město a jeho obyvatelé. Město již není monolitickým tvarem, je tisíckrát rozděleno a fragmentováno. Obyvatelé jsou kaleidoskopovou směsí mladých a starých, usedlíků a гастarbeitřů, duchovních a junkies, manažerů a ekofreaků. Tato heterogenita vyžaduje aktuální akci a reakci ve venkovním prostoru, který se heterogennímu prozelenění města brání.

Prof. Dieter Kienast (volný překlad z němčiny)

Ale leží veřejný prostor a veřejná zeleň lidem vůbec na srdci? Nebo dají opravdu přednost novému Kaufhausu? Asi je to pod-

vědomé, ale když jsou přímo osloveni, jak ukazují pravidelné studie například **Správy městské zeleně v Curychu**, výsledky jasně ukazují význam zeleně pro obyvatelstvo. A to hned na druhém místě, ještě před čistotou (a to prosím je ve Švýcarsku co říct), bytovou nabídkou, parkováním či bezpečností. Jistě, nemůžeme srovnávat, jiní lidé, jiné zvyky. Ale možná bychom byli překvapeni, kdybychom jim a nám dopřáli prostoru a zeptali se...

Při každodenní práci v kanceláři pana profesora Kienasta († 1998) v Curychu jsem se zprvu tajně pošklebovala, když jsme do všech řezů lepili obrysy podivného mávajícího pána. Netušila jsem, co je to **Modulor** (Člověk jako měřítko) a čím vším se v tématu proporcí zabýval Le Corbusier. Jistě, vztahy v proporcích člověka a jejich systém se snažili ovládat již jiní, a dříve. Ať už Římané pro dobytí a ovládnutí říše, nebo různá náboženství ve svých stavbách, které v člověku okamžitě vyvolávají pokoru a pocit titěrnosti. Da Vinci a jiní bádali o zlatém řezu. Le Corbusier se však snažil před 60 lety najít pomůcku k orientaci v tehdy – podle jeho názoru – rapidně rostoucím technickým vývoji, stoupajících nárocích lidí na prostor a jeho vlastnosti, neustále se zvyšující rychlosti pohybu v prostoru a čase. Loket, prst, palec, krok. I metrický systém kritizoval jako ztrátu přímého a všemi rozpoznatelného vztahu mezi proporcemi člověka a jeho okolím – prostorem.

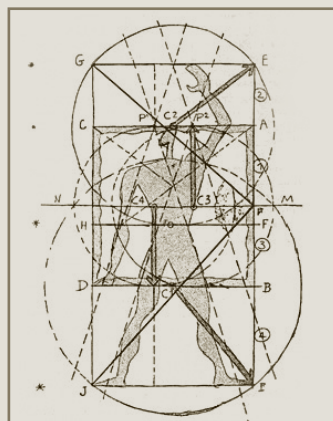
Modulor je jako stupnice. Hudebníci vlastní také stupnici a dle libosti z ní tvoří průměrnou nebo dobrou hudbu.

Le Corbusier (volný překlad z němčiny)

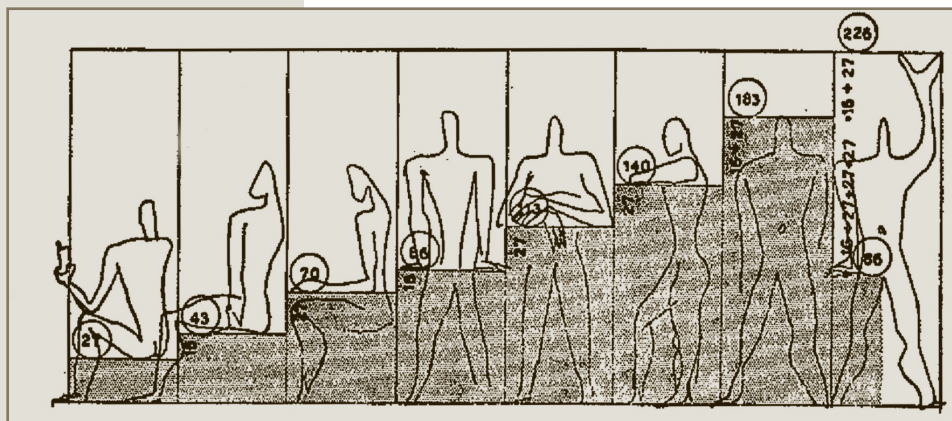
Jeho práce mě neuvěřitelně ovlivnila, a to dodnes. Je však jeho Modulor, čehož se i on sám vzhledem k neustálému vývoji lidstva obával, nadále aktuální? A dá se slepě aplikovat? Modulor je 183 cm vysoký. Pro modelku jistě skvělá výška, ale s mými 164 cm jsem prostě podprůměr. Živý plot vysoký metr a půl je pro modulora jistě příjemný, pro mne ve výšce očí. A co když navrhujeme dětské hřiště nebo domov seniorů?

Jistě, máme **normy**, ty pomohou. Však i ony jsou odvozeny od lidských proporcí a z nich vyplývá potřeba místa, podle jeho

Modulor – závěrečná skica, Le Corbusier

Člověk vytěsňuje prostor dle proporcí Modulora, Le Corbusier

funkce a určení. Ale to je přece jen základní pomůcka, abychom se vyvarovali hrubých chyb, „šli najisto“, protože je to podle EU-DIN-ISO-ČSN...

Při pokusu přiblížit toto téma studentkám a studentům je nechám půl dne měřit na sobě samých nejrůznější vlastní **proporce**, vnímat tak své tělo v prostoru, používat jeho rozměry místo pásma, vědět, jak mají dlouhý krok, zkoušet na sobě, kde je mi v exteriéru, ale i interiéru příjemně a kde ne, ale hlavně – **proč tomu tak je**. V těchto chvílích vždy vnímám zvláštní energii, uvolnění, zvědavost a úžas studentů nad tím, jak málo vnímáme vědomě své tělo, jeho proporce a pak vztahy nás k prostoru a v prostoru.

Ale to jsme zase na začátku cesty. Od proporcí vlastního těla k zdařilému projektu „místa pro lidi“ třeba v Pekingu leží hvězdná léta. A nebo ne?

A tak sedím(e) nad prázdným skicákem a mám(e) ten šimravý pocit v okolí žaludku a vzadu v hlavě klepe otázka: Jak to udělat, aby sem lidi chodili, přijali to za své, odpočívali, sportovali, trávili nedělní odpoledne, vzpomínali na zesnulé, upekli kus masa, vraceli se? Jak? Samozřejmě, nejsme sociologové, ale ovlivňujeme nebo dokonce nově tvoříme pocit pohody lidí v prostoru a spoluutváříme tak vztah člověka k místu, k obci, k vlasti. Silná slova? Ne, ale velká zodpovědnost.

Město s jeho venkovními prostory je jako celek neplánovatelné. Důvěřujeme tedy našim mozaikovitým zásahům v nádeji, že budou mít nějaký význam a vnímatelnost pro dané specifické místo, ale i pro celek jako takový.

(prof. Dieter Kienast: 10 Thesen zur Landschaftsarchitektur; volný překlad z němčiny)

Reálné, nebo virtuální?

Ing. **Jitka Trevisan**, absolventka Zahradnické fakulty MZLU v Lednici, v letech 1995–2002 pracovala v Curychu u Kienast-Vogt-zahradní architekti, 2002 až 2007 vedoucí studijního oboru používání rostlin na oddělení životního prostředí a přírodních zdrojů na Vysoké škole Waedenswil ve Švýcarsku, od r. 2007 vyučuje na katedře zahradnictví a krajinářské architektury ČZU v Praze

Snímky: autorka a internetové zdroje